

С.П. Ратушняк

ПРАВознавство

СЛОВНИК-ДОВІДНИК

Видання третє, перероблене і доповнене

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 92я72
Р25

Ратушняк С.П.

Р25 Правознавство: словник-довідник. — 3-тє вид., перероб. і доповн. —
Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. — 168 с.

ISBN 978-966-10-2278-1

Словник-довідник містить близько 1500 термінів і виразів, які використовують-
ся у шкільному курсі правознавства. У кінці словника подано тематичний покаж-
чик відповідно до програми з правознавства для 9 класу та галузевий покажчик
відповідно до програми з правознавства для 10–11 класів.

ББК 92я72

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-2278-1

© Навчальна книга – Богдан,
майнові права, 2011

А

АБОЛІЦІЯ (від лат. *abolitio* — скасування) — 1) відміна *закону*, рішення; 2) припинення кримінальної справи на стадії, коли винність обвинуваченого ще не доведено.

АБРОГАЦІЯ (від лат. *abrogatio* — скасування) — відміна застарілого *закону*.

АБСЕНТЕЇЗМ (від лат. *absentia* — відсутність) — небажання громадян брати участь у *виборах* до *органів державної влади*.

АБСОЛЮТНА МОНАРХІЯ — форма державного правління, коли уся влада в державі цілковито належить одній особі — монархові (імператору, цареві, королю і т. ін.).

АБСОЛЮЦІЯ (від лат. *absolutio* — звільнення) — рішення *суду*, яке звільняє підсудного від покарання.

АВАЛЬ (від франц. *aval*) — порука по векселю, здійснена третьою особою у формі особливого гарантійного запису.

АВТАРКІЯ (від грец. *autarkeia* — самодоволення) — політика самоізоляції, замкненого, самодостатнього господарювання, відокремлення держави від зовнішнього світу і відмова від економічних, політичних, культурних тощо зв'язків з іншими державами.

АВТЕНТИЧНИЙ (від грец. *authentikos* — справжній) — такий, що відповідає оригіналу, дійсний, той, що ґрунтується на першоджерелі.

АВТОКРАТ (від грец. *autokratēs* — самовладний) — правитель із необмеженою верховною владою; самодержець.

АВТОНОМІЯ (від грец. *auto* — сам і *nomos* — закон) — самоуправління, право на самостійне вирішення внутрішніх питань певною частиною території держави, що відрізняється національними, побутовими, географічними умовами (*політична автономія, адміністративна автономія*).

АВТОР (від лат. *auctor* — засновник, творець) — особа, творчою працею якої створено той чи інший твір (проект, винахід тощо).

АВТОРИТАРНИЙ РЕЖИМ (від лат. *auctoritas* — влада) — режим, за якого державна влада сконцентрована в руках правлячої верхівки за допомогою особливих методів та засобів організації державної влади. Ознаки: а) влада належить невеликій кількості осіб (військова хунта, олігархічна група, тиран, монарх тощо); б) необмеженість влади та непідконтрольність (у країні можуть діяти закони, потрібні верхівці); в) опора на силу (наявність збройних формувань, здатних у будь-який момент придушити виступи); г) монополізація влади та політики (недопущення політичної опозиції та конкуренції, існування безлічі політичних партій за умови їхньої підконтроль-

ності владі); г) відсутність тотального контролю над суспільством, практичне невтручання в економіку (владу цікавлять передусім питання власної безпеки, суспільного порядку, оборони, зовнішньої політики тощо); д) політична еліта формується шляхом призначення зверху (за принципами родинних зв'язків, товариських стосунків, а не на конкурентній основі).

АВТОРСЬКЕ ПРАВО — сукупність *норм права*, що регулюють майнові та немайнові відносини, які виникають у зв'язку зі створенням та використанням творів науки, літератури, мистецтва як об'єктів *права інтелектуальної власності*.

АГРАРНЕ ПРАВО — сукупність *норм права*, що визначають правове становище працівників сільського господарства і сільськогосподарських підприємств, їх основні *права* та юридичні *обов'язки*.

АДАТ (від *араб.* — звичай) — неписаний *закон*, звичай у народів, що сповідують іслам; розглядається як доповнення до *шаріату*.

АДВОКАТ (від лат. *advocatus* — букв. запрошений (для ведення судової справи)) — юрист, що надає професійну правову допомогу шляхом консультацій, здійснює захист обвинуваченого у *суді* тощо.

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ — добровільне професійне *громадське об'єднання*, покликане, згідно з Конституцією України, сприяти захисту *прав, свобод* та

представляти законні інтереси *громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб*, надавати їм іншу юридичну допомогу.

АДДЕНДУМ (від лат. *addendum* — те, що має бути додане) — додodateк до *договору* (зокрема до *чартету*), розроблений сторонами, що підписали цей договір.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ — вид *юридичної відповідальності*, за порушення якої застосовуються *адміністративні стягнення*, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення або іншим адміністративним *законодавством*.

АДМІНІСТРАТИВНА ДІЄЗДАТНІСТЬ — здатність особи своїми діями набувати своїх адміністративних прав та обов'язків. Для юридичних осіб настає з часу створення, для фізичних — залежно від обставин: а) з 6 років учні йдуть до школи, стаючи суб'єктами правовідносин відповідно до Закону “Про освіту”; б) з 14 років мають право вступати до громадських організацій; в) з 16 років — несуть часткову адміністративну відповідальність; г) з 18 років особи можуть бути обрані депутатами до місцевих рад, зобов'язані служити у Збройних Силах України, несуть повну адміністративну відповідальність; г) з 21 року особа може стати народним депутатом України; д) з 35 років — Президентом України, е) з 40 років — суддею Конституційного суду тощо.

АДМІНІСТРАТИВНА

ПРАВОЗДАТНІСТЬ — це здатність особи мати адміністративні права та обов'язки. Для *юридичних осіб* (у тому числі державних органів) настає з часу їх створення (реєстрації, заснування), для фізичних — від моменту народження; припиняється: для юридичних осіб — з часу припинення їх діяльності чи існування (ліквідації, реорганізації, злиття), для фізичних осіб — зі смертю.

АДМІНІСТРАТИВНЕ

ЗАТРИМАННЯ — захід впливу, що застосовується до *правопорушника* з метою припинення *правопорушення* або за потреби забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення, який здійснюється *правоохоронними органами* на термін, як правило, до 3 годин з метою припинення *правопорушення* шляхом обмеження особистої свободи.

АДМІНІСТРАТИВНЕ

ПЕРЕКОНАННЯ — словесний вплив (в усній чи письмовій формі) уповноважених *державних органів* на суб'єктів *адміністративних правовідносин* шляхом застосування ознайомлювальних, пояснювальних, виховних, організаційних та заохочувальних заходів з метою дотримання ними норм права.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО — *галузь права*, яка регулює суспільні відносини, що виникають між суб'єктами при здійсненні виконавчо-розпорядчої

діяльності, та суспільні відносини у сфері *державного управління*.

АДМІНІСТРАТИВНЕ

ПРАВОПОРУШЕННЯ — це *протиправна, винна (зумисна або з необережності) дія чи бездіяльність*, що зазіхає на державний або суспільний порядок, власність, права та свободи громадян, на встановлений порядок управління, за яке законодавством передбачено адміністративну відповідальність. Ознаками адміністративного правопорушення є: а) протиправність; б) суспільна шкідливість; в) винуватість; г) *адміністративна відповідальність*.

АДМІНІСТРАТИВНЕ

ПРОВАДЖЕННЯ (процес) — це вирішення адміністративним судом чи іншими компетентними уповноваженими органами публічно-правового спору, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, а також порядок застосування адміністративних стягнень до осіб, які скоїли адміністративні правопорушення.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ АРЕШТ — вид *адміністративного стягнення*, яке встановлюється і застосовується лише у виняткових випадках за окремі види *адміністративних правопорушень* на термін до 15 діб (призначається за рі-

шенням суду негайно, після винесення постанови, з використанням порушника в окремих випадках на фізичних роботах без оплати праці).

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС — вольовий вплив уповноважених державних органів на суб'єктів адміністративних правовідносин шляхом застосування спеціальних заходів з метою дотримання ними норм права.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД — спеціалізований суд в Україні, що розглядає адміністративні справи, пов'язані з правовідносинами у сфері державного управління та місцевого самоврядування.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ — відносини, що виникають між суб'єктами за їх бажанням або за розпорядженням уповноваженого органу (особи) у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності. Адміністративні правовідносини можуть виникати між: а) вищестоячими і нижчестоячими органами влади в державі (Кабінет Міністрів України — Міністерство внутрішніх справ); б) непідпорядкованими органами державного управління (Міністерство юстиції — Верховний суд України); в) органами державного управління і підпорядкованими їм державними підприємствами та установами (Міністерство освіти — ВНЗ), г) між органами державного управління та громадянами (відділ соціального забезпечення — громадянин, який звертається із заявою).

АДМІНІСТРАТИВНІ СТЯГНЕННЯ — примусові заходи державного впливу, що застосовуються до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення (попередження, штраф, конфіскація предмета, оплатне вилучення, виправні роботи, арешт, позбавлення спеціального права).

АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКІ САНКЦІЇ — заходи, що застосовуються у встановленому законом порядку уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності. Такими санкціями є: а) вилучення прибутку (доходу); б) адміністративно-господарський штраф; в) стягнення зборів (обов'язкових платежів); г) зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання; г) застосування антидемпінгових заходів; д) припинення експортно-імпорتنих операцій; е) застосування індивідуального режиму ліцензування; є) зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; ж) анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; з) обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; и) скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання.

АДМІНІСТРАЦІЯ (від лат. *administratio* — управління, керівництво) — 1) сукуп-

Аність розпорядчих органів державного управління, виконавчої влади, діяльність яких визначено законом чи конституцією країни; 2) керівні органи закладів, підприємств, організацій, посадові особи в структурі управління, керівний персонал певної установи.

АДМІНІСТРАЦІЯ

ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ — постійно діючий орган, що створюється Президентом для забезпечення здійснення ним своїх повноважень (очолює Глава, що призначається та звільняється Президентом).

АКОРДНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА — на заробітну плату виділяється сума за виконання певного обсягу робіт незалежно від строку їх виконання (на будівництві).

АКРЕДИТИВ (від лат. *accreditivus* — вірчий) — 1) вид банківського рахунку, який дає можливість *контрагенту* отримати на умовах, вказаних в акредитивному дорученні, платіж за товар, виконану роботу, послуги негайно, із виконанням зобов'язання; 2) іменний цінний папір, що надає право особі, на ім'я якої його виписано, отримати у банку вказану в акредитиві суму.

АКТ (від лат. *actus* — дія, вчинок) — постанова або документ, що має юридичне значення.

АКТ ЮРИДИЧНИЙ — офіційний письмовий документ, який спричинює певні правові наслідки, створює юридич-

ний стан і спрямований на врегулювання суспільних відносин.

АКТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНУ — засвідчені уповноваженими державними органами (органами реєстрації актів громадянського стану) факти народження, смерті, одруження, розірвання *шлюбу*, усиновлення, встановлення батьківства, а також зміни прізвища, імені, по батькові.

АКТИВНЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО — право *громадян* обирати представників (*депутатів*).

АКЦЕПТ (від лат. *acseptus* — прийнятий) — 1) друга стадія укладення *договору*, прийняття пропозиції особою, якій надіслано *оферту*; 2) у *міжнародному праві* — одностороння заява про зв'язаність умовами договору.

АКЦЕСІЙНИЙ ДОГОВІР (від лат. *accession* — приєднання) — *договір*, яким *держава* приєднується до договору, укладеного раніше між іншими державами.

АКЦЕСОРНИЙ ДОГОВІР (від лат. *accessorius* — привхідний) — додатковий *договір*, що існує лише у зв'язку з основним договором.

АКЦИЗ (від лат. *accido* — обрізую) — вид непрямого *податку* на товари широкого вжитку і послуги, включені в ціну та оплачувані за рахунок покупців.

АКЦІОНЕР — власник акцій, зареєстрований у реєстрі акціонерів акціонерного товариства.

АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО — створене кількома особами (а в передбачених законом випадках однією особою) *господарське товариство* зі своїм статутним фондом, поділеним на визначену кількість *акцій* рівної номінальної вартості, яке несе відповідальність за зобов'язаннями лише майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства в межах вартості належних їм акцій.

АКЦІЯ (від лат. *actio* — дія) — цінний папір без установленого строку обігу, що засвідчує дольову участь у статутному фонді *акціонерного товариства*, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає його власникові право на одержання частини прибутку у вигляді дивідендів, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства; можуть бути іменними та на пред'явника, привілейованими та простими.

АЛІБІ (від лат. *alibi* — в іншому місці) — знаходження обвинувачуваного у момент скоєння *злочину* в іншому місці як доказ його невинуватості.

АЛІМЕНТИ (від лат. *alimentum* — утримання) — кошти на утримання, які зобов'язані надавати за *законом* одні особи іншим (*неповнолітнім, непрацездатним* тощо) у зв'язку з існуючими між ними шлюбними та сімейними відносинами. Наприклад, батьки дітям, діти батькам, один із подружжя іншому.

АЛКОГОЛЬНІ НАПОЇ — продукти, одержані шляхом спиртового бродіння цукровмісних речовин або виготовлені на основі харчових спиртів, з вмістом понад 8,5 відсотків етилового спирту.

АЛЬТЕРНАТИВНА (НЕВІЙСЬКОВА)

СЛУЖБА — служба, що запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством, який полягає у праці на підприємствах, в установах, організаціях, котрі перебувають у державній або комунальній власності, діяльність яких пов'язана із соціальним захистом населення, охороною здоров'я, захистом довкілля, будівництвом, житлово-комунальним та сільським господарством, а також у патронажній службі в організаціях Товариства Червоного Хреста України. Право на альтернативну службу мають громадяни України у випадку, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням, а самі громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

АЛЬЯНС (від франц. *alliance, allier* — сполучати) — союз, об'єднання на основі договірних зобов'язань (наприклад, *держав, організацій* та ін.).

АМНІСТІЯ (від грец. *amnestia* — прощення, забуття) — повне або часткове звільнення від *кримінальної відповідальності*.

Альності чи від покарання осіб, що скоїли злочин, яке здійснюється шляхом видання закону найвищим органом влади (в Україні — Верховною Радою).

АНАРХІЯ (від грец. *anarchia*) — 1) безвладдя; 2) безлад, неорганізованість, стихійність.

АНГЛОСАКСОНСЬКА СИСТЕМА формування уряду — система, за якої вищий орган влади реально існує, але не визнається конституцією і юридично є незаконним, а уряд існує на основі конституційної угоди (Великобританія, Канада, Індія, Австралія, Нова Зеландія).

АНЕКСІЯ (від лат. *annexio* — приєднання) — насильницьке загарбання, приєднання державою всієї або частини території іншої країни.

АНКЛАВ (від франц. *enclave* — зачиною на ключ) — територія чи частина території однієї держави, оточена з усіх сторін територією іншої держави.

АНУЛЮВАТИ (від лат. *annulare* — знищувати) — скасувати, визнати недійсним акт, договір, права.

АПАРАТ ДЕРЖАВИ — система, сукупність усіх органів держави, за допомогою яких здійснюються державна влада та функції держави.

АПАТРИДИ (від грец. *a i patris* — батьківщина) — особи без громадянства чи підданства. Інша назва — аполіди.

АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД — суд, що розглядає апеляції.

АПЕЛЯЦІЯ (від лат. *appellatio* — звернення, скарга) — одна з форм оскарження судового рішення у вищому за інстанцією суді з проханням перегляду справи по суті, тобто з повним повторним розглядом.

АРБІТРАЖ (від франц. *arbitrage* <лат. *arbiter* — посередник) — спосіб розгляду спірних справ, при якому сторони звертаються до третейського судді (судді-посередника).

АРЕШТ (від лат. *arrestum, arrestare* — зупиняти, затримувати) — у кримінальному процесі запобіжний засіб, суть якого — взяття обвинуваченого під варту. Застосовується за наявності підстав у встановленому законом порядку за рішенням суду.

АРЕШТ КРИМІНАЛЬНИЙ — кримінальне покарання, що полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції терміном від 1 до 6 місяців. Не застосовується до осіб віком до 16 років, вагітних жінок та жінок, що мають дітей до 7 років. Військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті.

АРЕШТНИЙ ДІМ — державна установа, де відбувають покарання особи, засуджені до кримінального арешту. Засудженим до арешту забороняється: побачення з родичами та іншими особами, за винятком адвокатів; одержання посилок, за винятком посилок, що містять предмети одягу за сезоном. Засудженим до арешту надається прогулянка тривалістю до двох годин. За виняткових обставин засудженим до арешту

шту може бути надано право на телефонну розмову з близькими родичами.

АСАМБЛЕЯ (від франц. *assemblee* — збори) — 1) назва деяких керівних органів у міжнародних організаціях (Генеральна Асамблея ООН); 2) в деяких державах – складова частина назви *парламенту* чи однієї з його палат.

АСЕСОР (від лат. *assessor* — засідателі) — судовий засідателі, судова службова особа у Стародавньому Римі і в деяких країнах феодальної Європи.

АСИМЕТРИЧНА ФЕДЕРАЦІЯ — *складна держава*, об'єм повноважень різних суб'єктів в якій не є однаковим (Індія, США).

АСОЦІАЦІЯ (від лат. *associo* — з'єдную, приєдную) — договірне об'єднання, створене з метою постійної координації *господарської діяльності*. Асоціація не має права втручатися у виробничу та комерційну діяльність будь-кого з її учасників.

АТАШЕ (від франц. *attache* — букв. прикріплений) — 1) перший дипломатичний ранг; 2) дипломатичний співробітник, який є представником у певній спеціальній сфері (наприклад, військової, з питань культури).

АТОРНЕЙ (від англ. *attorney*) — довірена особа, що надає юридичні послуги певній особі чи компанії; 2) посадова особа, що веде конкретну справу.

АУДИТОР (від лат. *auditor* — слухач) — 1) присяжний засідателі у деяких країнах чи особлива посадова особа у суді; 2) ревізор, що контролює фінансову діяльність юридичних осіб.

АУКЦІОН (від лат. *auctio* — прилюдний торг) — продаж з публічних торгів, при якому товар чи майно, що продаються, купуються особою, яка запропонувала за них найбільшу ціну.

АФЕКТ (від лат. *affectus* — душевне хвилювання) — короткочасне емоційне переживання, що бурхливо супроводжується різкими виразними рухами, криком, плачем, потьмаренням свідомості.

АФІНСЬКА (КЛАСИЧНА) ФОРМА ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ — *держава* виникає у результаті внутрішніх суперечностей, що загострилися всередині родового суспільства без будь-якого зовнішнього чи внутрішнього насильницького втручання.

АФІДЕВІТ (від англ. *affidavit*) — письмове свідчення під присягою.